

Leszek A. Wierzbicki

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

l.wierzbicki@interia.pl

<https://orcid.org/0000-0003-2232-448X>

Sejmiki ekspedycyjne Zgromadzenia szlacheckie w czasie wypraw pospolitego ruszenia (na przykładzie 1672 roku)

Abstrakt: Zgromadzenia szlacheckie, które odbywały się w trakcie wypraw pospolitego ruszenia, powinno określać się jako sejmiki, nie zaś jako zjazdy. W odróżnieniu od innych sejmików, które zbierały się tradycyjnie w kościoły, na zamku czy też w ratuszu, sejmiki ekspedycyjne miały miejsce „w polu”, czyli pod gołym niebem. Odbywały się one na wszystkich etapach wypraw pospolitego ruszenia, gromadziła się na nich szlachta zebrana w obozie. W przypadku tego rodzaju sejmików szczególnie ważną datą jest rok 1672, kiedy miała miejsce ostatnia w XVII wieku wyprawa pospolitego ruszenia koronnego. W późniejszym czasie sejmiki ekspedycyjne zwoływano dopiero podczas bezkrólestwa z lat 1696–1697, kiedy to zebrało się pospolite ruszenie elekcyjne.

Słowa kluczowe: sejmiki, ekspedycje, szlachta, pospolite ruszenie, popisy

W 1978 roku ukazało się kolejne wydanie pierwszej monografii dotyczącej sejmików dawnej Rzeczypospolitej autorstwa Adolfa Pawińskiego¹. Wznowienie to stało się niejako bodźcem dla grupy historyków, którzy w ciągu ostatnich czterdziestu lat przygotowali opracowania wielu sejmików koronnych. Kilka z nich odnosi się również do drugiej połowy XVII wieku, kiedy to w Koronie wielokrotnie zwoływano pospolite ruszenie.

Autorzy monografii sejmikowych odnoszących się do drugiej połowy XVII stulecia poświęcili pospolitemu ruszeniu wiele miejsca, wyodrębniając w nich osobne podrozdziały. Pojawiły się natomiast wyraźne różnice wśród badaczy w kwestii nazewnictwa sejmików, które odbywały się w czasie wypraw pospolitego ruszenia.

---

¹ A. PAWIŃSKI: *Rządy sejmikowe w Polsce 1572–1795 na tle stosunków województw kujawskich*. Oprac. H. OLSZEWSKI. Warszawa 1978.

Autorka monografii sejmiku województwa sandomierskiego, Zofia Trawicka, zgromadzenia szlacheckie tego rodzaju określiła mianem „zjazdu”². Podobnie postąpiła Anna Filipczak-Kocur, która opracowując dzieje sejmiku województwa sieradzkiego w czasach Wazów, przyjęła nazwę „zjazd pospolitego ruszenia”³. Z kolei Magdalena Ujma, określając sejmiki szlacheckie województwa lubelskiego, zgromadzenia mające miejsce w trakcie pospolitego ruszenia nazwała „popisami”⁴. Następnie Jerzy Ternes, który omówił dzieje sejmiku chełmskiego za panowania Wazów, zgromadzenia te określił jako „sejmik przed pospolitym ruszeniem” lub „sejmik w czasie popisu”⁵. Kolejny z autorów monografii sejmikowych Robert Kozyrski, opisując dzieje sejmiku ziemi chełmskiej w drugiej połowie XVII wieku, wprowadził określenie „sejmik wojskowy”⁶. Wreszcie Anna Burkietowicz w pracy o sejmiku sieradzkim z lat 1669—1717 użyła przy tego rodzaju zgromadzeniach szlacheckich dwóch określeń: „pospolite ruszenie” lub „popis”⁷. Widać zatem duże zróżnicowanie w nazewnictwie sejmików odbywanych w czasie wypraw pospolitego ruszenia i dlatego należy tu przywołać zgłoszony przed dekadą słuszny postulat Jarosława Stolickiego: „Ważne jest, aby uporządkować zbyt dowolne nazywanie przez badaczy różnych rodzajów zgromadzeń szlacheckich”⁸.

Trzeba przyjąć, że zgromadzenia szlacheckie odbywane w trakcie wypraw pospolitego ruszenia powinny określać się jako sejmiki, nie zaś jako zjazdy. Dyskusyjne może być natomiast nazewnictwo tego rodzaju sejmików szlacheckich. Z racji tego, że obrady uczestników pospolitego ruszenia (*expeditio generalis*) odbywały się w czasie wyprawy wojennej (*expeditio bellica*), czyli ekspedycji, wydaje się, że najlepszym ich określeniem będzie „sejmik ekspedycyjny”. Do grupy tego rodzaju zgromadzeń szlacheckich należy zaliczyć wyłącznie te sejmiki, które zbierały się podczas wypraw pospolitego ruszenia.

W odróżnieniu od większości zgromadzeń sejmikowych, które odbywały się tradycyjnie w kościele, na zamku czy też w ratuszu, sejmiki ekspedycyjne miały miejsce w „w polu”, czyli pod gołym niebem. Obrady te odbywano w obozie pospolitaków danej ziemi lub województwa, a zbierała się na nich jedynie szlachta biorąca udział w wyprawie pospolitego ruszenia. Ze względu na miejsce obrad i uczestniczenie w nich uzbrojonych pospolitaków zgromadzenia te można uznać

² Z. TRAWICKA: *Sejmik województwa sandomierskiego w latach 1572—1696*. Kielce 1985, s. 265—266, 269.

³ A. FILIPCZAK-KOCUR: *Sejmik sieradzki za Wazów (1587—1668)*. Opole 1989, s. 174—175.

⁴ M. UJMA: *Sejmik lubelski 1572—1696*. Warszawa 2003, s. 238—239, 243—244.

⁵ J. TERNES: *Sejmik chełmski za Wazów (1587—1668)*. Lublin 2004, s. 167—168, 170, 174.

⁶ R. KOZYRSKI: *Sejmik szlachecki ziemi chełmskiej 1648—1717*. Lublin 2006, s. 261—263, 265—266, 268, 270—272, 274.

⁷ A. BURKIETOWICZ: *Sejmik sieradzki w latach 1669—1717*. Sieradz 2009, s. 280—282.

⁸ J. STOLICKI: *Wobec wolności i króla. Działalność polityczna szlachty ruskiej, ukraińskiej i wołyńskiej w latach 1673—1683*. Kraków 2007, s. 101.

za sejmiki nadzwyczajne, w przeciwieństwie do zgromadzeń przedsejmowych, relacyjnych, elekcyjnych, deputackich i gospodarczych, które trzeba traktować jako sejmiki zwyczajne. Tak więc sejmikami ekspedycyjnymi były takie zgromadzenia szlacheckie, które odbywały się w obozie podczas wyprawy pospolitego ruszenia.

Należy też wspomnieć, że sejmiki ekspedycyjne poprzedzały zgromadzenia szlacheckie o charakterze mobilizacyjnym. Były one wyznaczane przez władcę w uniwersałach ogłaszających trzecie, a zarazem ostatnie wici. Na obradach tych ziemianie mieli zaakceptować proponowane przez króla pospolite ruszenie i podjąć przygotowania do wyprawy⁹. W pierwszej kolejności na sejmikach wybierano oficjalistów pospolitego ruszenia, czyli duktora, rotmistrza, porucznika, chorążego, strażnika i oboźnego¹⁰. Szlachta mogła jednak nie wyrazić zgody na osobisty udział w ekspedycji i uchwalić inny sposób suplementowania wojsk koronnych.

Sejmiki ekspedycyjne odbywały się na wszystkich etapach wypraw pospolitego ruszenia, koronnego lub lokalnego. Najpierw zbierały się one przy okazji popisu, kiedy dokonywano przeglądu uzbrojenia szlachty przybyłej na miejsce wyznaczone decyzją poprzedniego sejmiku. Do kolejnych zgromadzeń szlacheckich tego typu dochodziło w oczekiwaniu na wymarsz do obozu generalnego, a następnie — w trakcie marszu do tegoż obozu wyznaczonego przez władcę. Ponadto sejmiki te zbierały się podczas obozowania szlachty w obozie generalnym przy boku króla, a także w czasie powrotu pospolitaków z wyprawy do domów.

W historii sejmików ekspedycyjnych szczególnie ważną datą jest rok 1672, kiedy odbyła się ostatnia w XVII wieku generalna wyprawa pospolitego ruszenia koronnego. Trzecie wici do szlachty koronnej król Michał Korybut Wiśniowiecki wydał 5 lipca 1672 roku, polecając jej, aby zebrała się 16 sierpnia pod Hrubieszowem¹¹ w ziemi chełmskiej. Jednocześnie władca wyznaczył na 20 lipca sejmiki, na których szlachta miała zaaprobować pospolite ruszenie i przeprowadzić odpowiednie przygotowania do zapowiedzianej wyprawy.

Sejmiki o charakterze mobilizacyjnym, które odbyły się w Koronie w terminie wyznaczonym przez króla, z wyjątkiem Prus Królewskich, zgodziły się na pospolite ruszenie, gdyż armia turecka maszerowała już na Podole. Jednakże na niektórych sejmikach szlachta zdecydowała się limitować swoje obrady o kilka lub kilkanaście dni, co było podyktowane oczekiwaniem na decyzje podjęte przez inne ziemie bądź województwa. Z tego też powodu w wielu miejscach nie wyznaczono wówczas terminu, w którym miały się odbyć popisy pospolitaków.

⁹ L.A. WIERZBICKI: *Pospolite ruszenie w Polsce w drugiej połowie XVII wieku. Ostatnie wyprawy z lat 1670—1672*. Lublin 2011, s. 335.

¹⁰ L.A. WIERZBICKI: *Uczestnicy wypraw pospolitego ruszenia koronnego w czasach panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego*. „Społeczeństwo Staropolskie. Seria Nowa” 2015, t. 4: *Społeczeństwo a wojsko*, s. 157—158.

¹¹ A. PRZYBÓŚ: *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640—1673*. Kraków—Wrocław 1984, s. 195—196.

Od początku sierpnia szlachta z większości Korony gromadziła się na sejmikach ekspedycyjnych odbywających się przy okazji popisów¹². Zazwyczaj zbierała się w tych miejscach, gdzie odbywała się mobilizacja pospolitaków w latach poprzednich. Na podstawie zachowanych źródeł można stwierdzić, że szlachta z większości ziem oraz mniejszych województw koronnych gromadziła się na przedpolach miejscowości, w których odbywały się zwyczajowo sejmiki. Województwa brzesko-kujawskie i inowrocławskie obradowały przy okazji popisu, który miał miejsce 3 sierpnia pod Przedczem¹³. Województwo lubelskie zebrało się na przeglądzie pospolitego ruszenia 6 sierpnia pod Lublinem nad rzeką Bystrzycą¹⁴. Z kolei województwo łęczyckie spisało instrukcję posłom wyprawionym do króla 11 sierpnia pod Łęczycą¹⁵. Szlachta z sąsiedniego województwa sieradzkiego zjechała się 16 sierpnia pod Bugajem¹⁶. Tego samego dnia w obozie pod Haliczem obradowała szlachta ziemi halickiej¹⁷. Natomiast popis ziemi dobrzyńskiej miał miejsce dopiero 23 sierpnia pod Lipnem, gdzie przy okazji odbył się także sejmik¹⁸.

Zupełnie inaczej wyglądała sytuacja w największych województwach koronnych, gdzie szlachta zbierała się na wspólnym sejmiku wojewódzkim, jednak popisy dla wygody ziemian odbywały się już po powiatach. 10 sierpnia popis i obrady pod Stężycą przeprowadziła szlachta ziemi stężyckiej wchodząca w skład województwa sandomierskiego¹⁹. Tydzień później sejmik w obozie pod Wisznią odbyła szlachta lwowska i przemyska, która odłożyła popis do 23 sierpnia, czekając na przybycie przedstawicieli ziemi sanockiej²⁰.

¹² Szlachta z niektórych ziem koronnych odbyła najpierw popisy (na przedpolach miejscowości, gdzie zbierały się sejmiki), a następnie udała się do kościołów (gdzie zwyczajowo odprawiano sejmiki) i dopiero tam spisała swoje uchwały.

¹³ Laudum województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego, pod Przedczem 3 VIII 1672. W: *Dzieje ziemi kujawskiej oraz akta historyczne do nich służące* (dalej: DZK). T. 2: *Lauda i instrukcje 1572—1674*. Wyd. A. PAWIŃSKI. Warszawa 1888, s. 378—381.

¹⁴ Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi Grodzkie Lubelskie RMO (dalej: APL, KGL RMO), ks. 98, k. 995v—996v, Laudum województwa lubelskiego, pod Lublinem 6 VIII 1672.

¹⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Libri Legationum 25 (dalej: AGAD, LL 25), k. 405v—406, Instrukcja województwa łęczyckiego posłom do króla, pod Łęczycą 11 VIII 1672.

¹⁶ AGAD, Księgi Grodzkie Sieradzkie Libri Relationum (dalej: KGS LR), ks. 39B, s. 950—957, Laudum województwa sieradzkiego, pod Bugajem 16 VIII 1672.

¹⁷ AGAD, LL 25, k. 407v—408, Instrukcja ziemi halickiej posłom do króla, pod Haliczem 16 VIII 1672.

¹⁸ Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (dalej: BPAU i PAN), rkps 8321, k. 85—85v, Laudum ziemi dobrzyńskiej, pod Lipnem 23 VIII 1672.

¹⁹ BPAU i PAN, rkps 8338, k. 427—428, Laudum ziemi stężyckiej, pod Stężycą 10 VIII 1672; M. SOKAŁSKI: *Między królewskim majestatem a szlachecką wolnością. Postawy polityczne szlachty małopolskiej w czasach Michała Korybuta Wiśniowieckiego*. Kraków 2002, s. 176.

²⁰ Laudum ziem lwowskiej i przemyskiej, pod Wisznią 18 VIII 1672. W: *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie [...]*. T. 21: *Lauda sejmikowe* (dalej: LS). T. 2: *Lauda wiszeńskie 1648—1673 roku*. Oprac. A. PROCHASKA. Lwów

Na podstawie przytoczonych uchwał sejmikowych widać wyraźnie, że szlachta koronna, która w lecie 1672 roku gromadziła się na popisach, nie kwapiła się bynajmniej do tego, by wyruszyć w kierunku wyznaczonego przez władcę obozu generalnego pod Hrubieszowem. Z tego też powodu Michał Korybut aż trzykrotnie rozsyłał uniwersały do swoich poddanych, nakazując im, aby ruszyli w stronę wyznaczonego miejsca. Uniwersały ponawiające trzecie wici na pospolite ruszenie były wysyłane z kancelarii królewskiej 5 i 23 sierpnia oraz 7 września 1672 roku²¹.

Szlachta kujawska ponownie zebrała się pod Przedczem i tamże 18 sierpnia odbyła swój sejmik ekspedycyjny²². Województwo krakowskie obradowało 25 sierpnia pod Kucharami i wyznaczyło sobie kolejny zjazd dopiero w połowie września²³. Sąsiednie województwo ruskie zjechało się 2 września pod Obszą i tam też pospolitacy zdecydowali się na odbycie sejmiku²⁴. Natomiast 9 września w obozie pod Gielczynem obradowała szlachta ziemi łomżyńskiej²⁵. W trakcie tych sejmików podejmowano ważne uchwały związane z wyprawą, ale pospolitacy z ziem i województw koronnych w dalszym ciągu nie kwapili się w stronę Hrubieszowa, oglądając się jedni na drugich.

Dnia 12 września 1672 roku szlachta z części województw koronnych obiebrała deputatów do Trybunału Koronnego, chociaż po rozesłaniu ostatnich wici na pospolite ruszenie zawiesił on swoją działalność do czasu zakończenia wyprawy. W kilku przypadkach sejmiki deputackie zebrały się w tych miejscach, gdzie zwyczajowo odbywały się zgromadzenia szlacheckie. Na sejmikach tych podejmowano również uchwały o dalszych przygotowaniach do wyprawy pospolitego ruszenia. Zgromadzona na obradach w Bełzie szlachta województwa bełskiego postanowiła zebrać się 22 września pod Tyszowcami²⁶, a sejmikująca w Chełmie szlachta ziemi chełmskiej zobligowała się do tego, aby 18 września pod tymże miastem „obożem stanąć”²⁷. Sąsiednie województwo wołyńskie, które zgromadziło się na sejmiku

1911, s. 600—602; AGAD, LL 25, k. 406—406v, Instrukcja województwa ruskiego posłom do króla, pod Wisznią 19 VIII 1672.

²¹ L.A. WIERZBICKI: *Wici na pospolite ruszenie w Koronie w latach 1669—1673*. „Res Historica” 2008, 26, s. 47.

²² Laudum województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego, pod Przedczem 18 VIII 1672. W: DZK, s. 381—385; A. PRZYBOŚ: *Michał Korybut Wiśniowiecki...*, s. 217.

²³ Laudum województwa krakowskiego, pod Kucharami 25 VIII 1672. W: *Akta sejmikowe województwa krakowskiego* (dalej: ASWK). T. 3: 1661—1673. Wyd. A. PRZYBOŚ. Wrocław—Kraków 1959, s. 417—419; AGAD, LL 25, k. 436—437v, Instrukcja województwa krakowskiego posłom do króla, pod Kucharami 25 VIII 1672.

²⁴ Laudum województwa ruskiego, pod Obszą 2 IX 1672. W: *LS*, t. 2, s. 607—608.

²⁵ BPAU i PAN, rkps 8331, k. 331—334v, Laudum ziemi łomżyńskiej, pod Gielczynem 9 IX 1672.

²⁶ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: BOssol.), sygn. 15964, t. 1, vol. 2, s. 851—853, Laudum województwa bełskiego, Bełz 12 IX 1672.

²⁷ APL, Księgi Grodzkie Chełmskie RMO (dalej: KGC RMO), ks. 91, k. 330v—334, Laudum ziemi chełmskiej, Chełm 12 IX 1672.

w Krzemieńcu, poprzestało na obraniu deputatów trybunalskich²⁸. Wyjątkiem było natomiast województwo łęczyckie, które swoich przedstawicieli do Trybunału Koronnego wybrało podczas obozowania tamtejszych pospolitaków w Wierzbicy opodal Radomia, gdzie odbył się jednocześnie sejmik deputacki i ekspedycyjny²⁹.

Sędziów trybunalskich nie wybrano natomiast w najważniejszych województwach koronnych, gdyż szlachta szykowała się do wyprawy lub była już w drodze do obozu generalnego. Należy dodać, że w prowincji małopolskiej z wrześniowych sejmików deputackich zrezygnowali Sandomierzanie, Podolanie i Podlasianie, którzy swoich reprezentantów do Trybunału Koronnego obrali dopiero w maju 1673 roku. Z kolei szlachta poznańska i kaliska oraz brzesko-kujawska i inowrocławska wybrała sędziów trybunalskich w terminie zastępczym, czyli 12 grudnia 1672 roku, w czasie opóźnionych sejmików deputackich³⁰.

Dopiero wieść o upadku Kamieńca Podolskiego sprawiła, że zdecydowano się wyruszyć na wojnę. W połowie września 1672 roku szlachta większości ziem i województw koronnych maszerowała wreszcie do obozu generalnego. Na podstawie zachowanych uchwał sejmikowych wiadomo, że 16 września w obozie opodal Solca obradowali pospolitacy z województwa sieradzkiego³¹. Trzy dni później odbyły się sejmiki ekspedycyjne ziemi łomżyńskiej pod Kraską³² i ziemi liwskiej w obozie pod Domanicami³³. Nazajutrz, czyli 20 września, pod Lublinem obradowało województwo lubelskie³⁴.

W pierwszych dniach października szlachta koronna znalazła się w obozie generalnym pospolitego ruszenia, który został przeniesiony pod Gołąb w województwie lubelskim. Zebrani tam pospolitacy nie zamierzali jednak maszerować na wroga, tylko zdecydowali się rozpocząć obrady w kole generalnym pod węzłem konfederacji. Z tego też powodu w obozie pod Gołębiem odbywały się sejmiki ekspedycyjne, na których obierano deputatów do koła generalnego i podejmowano decyzje związane z pobytem szlachty w obozie pospolitego ruszenia. Niestety, z tego okresu zachowało się niewiele uchwał przyjętych przez ziemie i województwa koronne. Wiadomo jedynie, że 10 października 1672 roku ziemia chełmska obradowała pod

²⁸ J. STOLICKI: *Konfederacja gołębska w województwie wołyńskim*. W: *Inter maiestatem ac libertatem. Studia z dziejów nowożytnych dedykowane Profesorowi Kazimierzowi Przybosiowi*. Red. J. STOLICKI, M. FERENC, J. DĄBROWSKI. Kraków 2010, s. 196.

²⁹ BPAU i PAN, rkps 8328, k. 201—202, Laudum województwa łęczyckiego, Wierzbica 12 IX 1672.

³⁰ *Deputaci Trybunału Koronnego 1578—1794. Spis*. Cz. 3: 1661—1700. Oprac. L.A. WIERZBICKI. Warszawa 2017, s. 94—96.

³¹ BPAU i PAN, rkps 8343, k. 209—212, Laudum województwa sieradzkiego, pod Boiskami 16 IX 1672.

³² BPAU i PAN, rkps 8331, k. 335—336, Laudum ziemi łomżyńskiej, pod Kraską 19 IX 1672.

³³ BPAU i PAN, rkps 8322, k. 168—169v, Laudum ziemi liwskiej, między Przyworami a Domanicami 19 IX 1672.

³⁴ APL, KGL RMO, ks. 98, k. 745v—747, Laudum województwa lubelskiego, pod Lublinem 20 IX 1672.

Jawidzem³⁵, a nazajutrz w obozie pod Gołębiem swoje uchwały przyjęło województwo sieradzkie³⁶. Niespełna tydzień później opodal tej samej miejscowości punkty spisali pospolitacy z województw poznańskiego i kaliskiego³⁷.

Po przeniesieniu obozu generalnego pod Lublin i zawarciu traktatu buczackiego z sułtanem tureckim Mehmedem IV szlachta zaczęła masowo dezertować do domów. Ponieważ nie zdołano zakończyć obrad w kole generalnym, wiele ziem i województw odbyło kolejne sejmiki w obozie pod Lublinem³⁸. Tuż przed wyjazdem pospolitacy spisywali instrukcje, które przekazywali swoim przedstawicielom, dając im odpowiednie pełnomocnictwa oraz nakazując pozostać w obozie do czasu zakończenia obrad.

Spośród zachowanych uchwał sejmików ekspedycyjnych spisanych pod Lublinem najwcześniejszą datę nosi laudum ziemian sanockich, którzy odbyli obrady w kole partykularnym 26 października 1672 roku. Ze względu na olbrzymie zniszczenia dokonane przez Tatarów w tej ziemi, a także na szerzenie się buntów chłopskich tamtejsi pospolitacy postanowili niezwłocznie wrócić do swoich domów³⁹.

Zgromadzona pod Lublinem szlachta koronna zaczęła w większości spisywać swoje uchwały na początku listopada 1672 roku. Sejmikom ekspedycyjnym, które odbywały się w tamtejszym obozie generalnym, przewodniczyły zazwyczaj osoby pełniące funkcję duktora. Dnia 2 listopada tego roku w obozie pod Lublinem obradowało aż pięć województw. Sejmikowi bełskiemu przewodził podkomorzy bełski Jan Myszkowski⁴⁰, a obradami szlachty sieradzkiej kierował wojewoda sieradzki Feliks Potocki⁴¹. Z kolei pospolitacy z województwa wołyńskiego zaakceptowali uchwały, które zostały podpisane przez kierującego obradami podkomorzego włodzimierskiego Jerzego Wielhorskiego⁴². Tego samego dnia odbył się również sejmik województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego⁴³, a marszałkiem był prawdo-

³⁵ APL, KGC RMO, ks. 91, k. 360v—361v, Laudum ziemi chełmskiej, pod Jawidzem 10 X 1672.

³⁶ AGAD, KGS LR, ks. 39B, s. 1208—1215, Laudum województwa sieradzkiego, pod Gołębiem 11 X 1672.

³⁷ Archiwum Państwowe w Poznaniu, Księgi Grodzkie Kaliskie (dalej: APPozn., KGK), ks. 292, k. 422v—423, Punkty województw poznańskiego i kaliskiego, pod Gołębiem 17 X 1672.

³⁸ *Diariusz kołowania i konfederacji pod Gołębiem i Lublinem w 1672 roku wraz z aktem konfederacji*. Oprac. A. PRZYBOŚ, K. PRZYBOŚ. Wrocław—Warszawa 1972, s. 68—69, 71, 76.

³⁹ Laudum ziemi sanockiej, pod Lublinem 26 X 1672. W: *LS*, t. 2, s. 608—609.

⁴⁰ BOssol., sygn. 15964, t. 1, vol. 2, s. 855—859, Laudum województwa bełskiego, pod Lublinem 2 XI 1672.

⁴¹ AGAD, KGS LR, ks. 39B, s. 1215—1216, Laudum województwa sieradzkiego, pod Lublinem 2 XI 1672.

⁴² Centralnyj Deržavnij Istoričnij Archiv Ukraini w Kijowie, f. 28, op. 1, ks. 113, k. 471—474v, Laudum województwa wołyńskiego, pod Lublinem 2 XI 1672.

⁴³ O przyjętej tego dnia przez województwa kujawskie uchwałę wspomina uniwersał Aleksandra Ostrowskiego, Jełów 12 XI 1672 (AGAD, Księgi Grodzkie Radziejowskie Libri Relationum, ks. 3, s. 666—667).

podobnie kasztelan brzesko-kujawski Melchior Jakub Grudziński. Nazajutrz, czyli 3 listopada, pod laską starosty winnickiego Krzysztofa Chodorowskiego sejmikowało województwo ruskie⁴⁴ oraz wchodząca w skład województwa rawskiego ziemia gostyńska, gdzie marszałkiem był skarbnik gostyński Adam Słubicki⁴⁵.

Dnia 4 listopada 1672 roku swoje punkty przyjęły województwa poznańskie i kaliskie kierowane przez wojewodę kaliskiego Jana Opalińskiego⁴⁶, a także ziemia wieluńska pozostająca pod dowództwem kasztelana wieluńskiego Andrzeja Boksy Radoszewskiego⁴⁷. Dzień później swój sejmik miała natomiast szlachta z województwa sandomierskiego, która powierzyła kierownictwo obrad kasztelanowi sandomierskiemu Aleksandrowi Gratusowi Tarnowskiemu⁴⁸. Najpóźniej, bo dopiero 7 listopada tego roku, swoje laudum spisało województwo krakowskie, któremu marszałkował podkomorzy krakowski Jan Karol Czartoryski⁴⁹. Przypuszczalnie tego samego dnia odbył się także sejmik ekspedycyjny pospolitaków z trzech ziem wchodzących w skład województwa podlaskiego⁵⁰.

W połowie listopada 1672 roku w obozie pod Lublinem pospolitego ruszenia już nie było. Warto zauważyć, że nie zachowała się żadna uchwała przyjęta w trakcie drogi powrotnej, co oznacza, że pospolitycy z ziem i województw koronnych pospiesznie wracali do swoich domów. Kolejne obrady partykularne w Koronie miały miejsce 28 listopada i 13 grudnia 1672 roku. Wprawdzie odbywały się już w tych miejscach, gdzie zwyczajowo zbierały się sejmiki, jednak zgromadzenia te nazwano zjazdami partykularnymi, gdyż poprzedzały one zwołany na 4 stycznia 1673 roku generalny zjazd warszawski.

Generalna wyprawa pospolitego ruszenia koronnego z 1672 roku zakończyła się zupełną kompromitacją. Od czasu popisów, które miały miejsce przeważnie w sierpniu, aż do powrotu z obozu generalnego spod Lublina w pierwszej połowie listopada szlachta wielokrotnie gromadziła się na sejmikach ekspedycyjnych. Wprawdzie podejmowane wówczas uchwały w przeważającej mierze dotyczyły wypraw pospolitego ruszenia, jednak widoczna była aż nadto niechęć pospolitaków

⁴⁴ Laudum województwa ruskiego, pod Lublinem 3 XI 1672. W: *LS*, t. 2, s. 609—610; Instrukcja województwa ruskiego posłom do koła generalnego, pod Lublinem 3 XI 1672. W: *LS*, t. 2, s. 610—611.

⁴⁵ BPAU i PAN, rkps 8346, k. 3—4v, Laudum ziemi gostyńskiej, pod Lublinem 3 XI 1672.

⁴⁶ APPozn., KGK, ks. 292, k. 422—422v, Punkty województw poznańskiego i kaliskiego deputatom do koła generalnego, pod Lublinem 4 XI 1672.

⁴⁷ AGAD, Księgi Grodzkie Wieluńskie LR, ks. 37, k. 684v—686, Asekuracja szlachty ziemi wieluńskiej, pod Lublinem 4 XI 1672.

⁴⁸ BPAU i PAN, rkps 8338, k. 430—433, Laudum województwa sandomierskiego, pod Lublinem 5 XI 1672.

⁴⁹ Laudum województwa krakowskiego, pod Lublinem 7 XI 1672. W: *ASWK*, s. 422—426; W. KRIEGEISEN: *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669—1717*. Warszawa 1989, s. 127.

⁵⁰ Nacyjonalny Gistaryczny Archiü Biełarusi w Mińsku, f. 1715, op. 1, ks. 160, k. 134—134v, Atestacja Wojciecha Mleczi dla pospolitaków z województwa podlaskiego, pod Lublinem 9 XI 1672.

do wyruszenia na wojnę, a następnie do brania udziału w walce z najeźdźcami. Wyprawa gołąbsko-lubelska pokazała wyraźnie, że szlachta koronna była w stanie co najwyżej sejmikować, lecz nie nadawała się już do tego, aby prowadzić skuteczne działania wojenne.

W XVII wieku sejmiki ekspedycyjne w Koronie odbywały się z różną częstotliwością. Za panowania Zygmunta III i Władysława IV zgromadzenia takie miały miejsce tylko w 1621 roku, przy okazji wyprawy pospolitego ruszenia koronnego pod Lwów. Dość często tego rodzaju sejmiki odbywały się natomiast w czasie rządów Jana Kazimierza i Michała Korybuta, kiedy to kilkanaście razy zwoływano szlachtę na wyprawy. Z kolei Jan III Sobieski postawił pospolitaków w gotowości bojowej tylko w 1674 roku, a więc jedynie na samym początku swoich rządów⁵¹. W późniejszym czasie pospolitego ruszenia koronnego już nie zwoływano, a co za tym idzie — nie odbywały się sejmiki ekspedycyjne. Wrócono do nich dopiero podczas bezkrólewia z lat 1696—1697, kiedy to zebrało się pospolite ruszenie elekcyjne.

Bibliografia

- BURKIETOWICZ A.: *Sejmik sieradzki w latach 1669—1717*. Sieradz 2009.
- Deputaci Trybunału Koronnego 1578—1794. Spis. Cz. 3: 1661—1700*. Oprac. L.A. WIERZBICKI. Warszawa 2017.
- FILIPCZAK-KOCUR A.: *Sejmik sieradzki za Wazów (1587—1668)*. Opole 1989.
- KOZYRSKI R.: *Sejmik szlachecki ziemi chełmskiej 1648—1717*. Lublin 2006.
- KRIEGSEISEN W.: *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669—1717*. Warszawa 1989.
- PAWIŃSKI A.: *Rządy sejmikowe w Polsce 1572—1795 na tle stosunków województw kujawskich*. Oprac. H. OLSZEWSKI. Warszawa 1978.
- PRZYBOŚ A.: *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640—1673*. Kraków—Wrocław 1984.
- SOKALSKI M.: *Między królewskim majestatem a szlachecką wolnością. Postawy polityczne szlachty małopolskiej w czasach Michała Korybuta Wiśniowieckiego*. Kraków 2002.
- STOLICKI J.: *Konfederacja gołąbska w województwie wołyńskim*. W: *Inter maiestatem ac libertatem. Studia z dziejów nowożytnych dedykowane Profesorowi Kazimierzowi Przybosiowi*. Red. J. STOLICKI, M. FERENC, J. DĄBROWSKI. Kraków 2010, s. 191—206.
- STOLICKI J.: *Wobec wolności i króla. Działalność polityczna szlachty ruskiej, ukraińskiej i wołyńskiej w latach 1673—1683*. Kraków 2007.
- TERNES J.: *Sejmik chełmski za Wazów (1587—1668)*. Lublin 2004.
- TRAWICKA Z.: *Sejmik województwa sandomierskiego w latach 1572—1696*. Kielce 1985.
- UJMA M.: *Sejmik lubelski 1572—1696*. Warszawa 2003.
- WIERZBICKI L.A.: *Pospolite ruszenie w Polsce w drugiej połowie XVII wieku. Ostatnie wyprawy z lat 1670—1672*. Lublin 2011.

⁵¹ L.A. WIERZBICKI: *Pospolite ruszenie w Polsce...*, s. 348—350.

WIERZBICKI L.A.: *Uczestnicy wypraw pospolitego ruszenia koronnego w czasach panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego*. „Społeczeństwo Staropolskie. Seria Nowa” 2015, t. 4: *Społeczeństwo a wojsko*, s. 155—166.

WIERZBICKI L.A.: *Wici na pospolite ruszenie w Koronie w latach 1669—1673*. „Res Historica” 2008, 26, s. 43—48.

Leszek A. Wierzbicki

The expeditionary dietines (sejmiks)
Noblemen’s assemblies during the mass levy expeditions
(based on an example of the year 1672)

Summary

Noblemen’s assemblies that took place during the expeditions of the noble mass levy (Polish *pospolite ruszenie*) should in fact fall under the category of dietine (sejmik), and not congress or rally. Included in that group ought to be only those dietines that proceeded during the mass levy excursions. As opposed to other dietines, whose participants traditionally gathered in churches, castles, or town halls, the expeditionary dietines took place “in the field,” that is, under the open sky. The expeditionary dietines were carried out at each stage of mass levy expeditions and the noblemen gathered in a camp to partake in them. Especially important for this kind of dietines was the year 1672, when the Crown’s final mass levy expedition of the 17th century was undertaken. From the moment of *popisy* (a show of levies’ military force), which mostly took place in August, up until the return from the main military camp near Lublin during the first half of November 1672, the noblemen many a time assembled in expeditionary dietines. Subsequent expeditionary dietines were called over the period of interregnum of the years 1696—1697, when electoral mass levy gathered.

Key words: dietines, expeditionary dietines, noble mass levy, nobility